

Janusz Fedirko

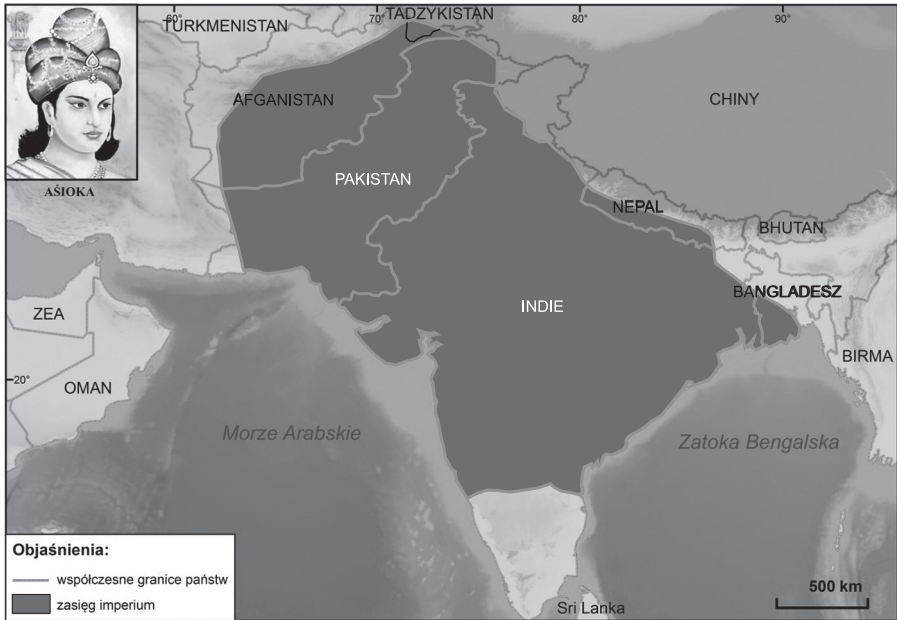
Kandaharskie inskrypcje króla Aśoki

Ashoka's inscriptions from Kandahar

Abstract: The article presents the silhouette of one of the most famous rulers in the history, the Indian emperor Ashoka. However, the knowledge about him is still not impressive. Recognized and identified by the scientists relatively late he proved to be a particular monarch – after a period of tyranny and ruthlessness, cruelty inflicted by him and use of violence on a grand scale he has undergone a moral metamorphosis and attempted to expand, using authoritarian ways, pacifism to make humanity happy. To the religion of India he was like Constantine to Christianity. He promoted peace, tolerance and pacifism in the whole known world. The gate and bridge for Ashoka in the transmission of his ideas and mission towards west frontier were the areas influenced by Greeks: Gedrosia, Drangiana, Arachosia, Gandhara (largely part of contemporary Afghanistan). Strong cultural bastion of Bactria expanding to the south displaced Greek Alexandrian-Seleucid elements, what guaranteed Ashoka a success in the Hellenistic world. He based his projection on the Greek culture and Aramaic language, therefore not on Indian, but on the West Asian ideas. The meaning of Ashoka's inscriptions found in Kandahar is a guideline for travelers and for those looking for the way to happiness.

Keywords: Ashoka's inscriptions, Kandahar, buddism

Pod koniec IV w. p.n.e. na mapie politycznej Indii zaszły zmiany o podstawowym dla subkontynentu znaczeniu. Ogromny kraj został zdominowany przez dynastię Maurja. Założycielem państwowości maurjskiej był Ćandragupta I – organizator, animator i kreator podmiotowości indyjskiej, w szybkim tempie ewoluującej w mocarstwo. Wzór Aleksandra Wielkiego, z którym Ćandragupta zetknął się osobiście, stał prawdopodobnie u podstaw organizacji podobnego – jak u Macedończyka – państwa uniwersalnego, w sposób zaawansowany unifikującego

Ryc. 1. Maksymalny zasięg starożytnego imperium Maurjów w III w. p.n.e.

Źródło: opracowanie J. Fedirko, K. Ostafin na podstawie: <http://www.lib.utexas.edu/maps/historical> oraz www.worldhistorymaps.info

kulturowo, religijnie i politycznie subkontynent indyjski. Następca Aleksandra na Wschodzie, zwycięski diadoch Seleukos I Nikator (założyciel dynastii Seleucydów, panował 312/311–281 przed Chrystusem), kolejny grecki polityczny interlokutor Ćandragupty, nie uratował w konfrontacji z Hindusem wschodnich rubieży swej suwerenności, a kompromis polityczny zastrzeżony epigamią¹ stanął u podstaw zarówno nowego rozgraniczenia obu państw, jak też ich pokojowej koegzystencji na najbliższą przyszłość. Ich związki, zacieśnione Umową Gandharską w 303 r.

¹ Seleukos I Nikator w umowie małżeńskiej podarował swą córkę władcy maurijskiemu lub jego synowi i poszedł na dalekie ustępstwa terytorialne. Ziemie obecnego Afganistanu na południe od Hindukuszu, tj. Gandharę, wsch. Gedroźję [ob. Beludżystan], Arachozję oddał w zamian za 500 słoni bojowych, które okazały się bardzo pomocne w bitwie pod Isos (301 r. p.n.e., zwycięstwo nad Antygonosem Demetriossem) i w opanowaniu Syrii przez Seleukosa (zob. Bennet, Roberts 2010: 169–190). Epigamia – w starożytnej Grecji małżeństwo mieszane.

p.n.e., także na niwie kulturalnej miały przynieść w przyszłości nową jakość, a wzajemne przenikanie zrodziło amalgamat o dużym znaczeniu w dziejach cywilizacji, choć jego korzenie tkwiły głębiej, w relacjach achemenidzko-greckich, wzmożonych przez obecność Aleksandra Macedońskiego i jego armii w II połowie ósmej dekady IV w. p.n.e.

Aśoka (Aśokawardahana, panował ok. 273/237/232 przed Chrystusem)², był synem Bindusary³, despoty, którego rządy przyczyniły się do nadania mu przydomka *Amitraghata* („rzeźnik” w stosunku do przeciwników), wstąpił na tron po pięcioletnim⁴ interregnum w 273 lub 268 r. p.n.e. W czasach jego edukacji⁵ przypada wzmożona aktywność wpływów grecko-baktryjskich, ekspandujących z terenu Afganistanu w kierunku subkontynentu⁶. Po śmierci ojca, jak wskazuje pięcioletnie interregnum, musiał skutecznie pokonać wiele przeszkód, by osiągnąć tron. Była to zacięta wojna o sukcesję po Bindusarze.

Historia z Maurją-Aśoką nie obeszła się zbyt łaskawie. O jego życiu wiemy niewiele. Sam siebie w edyktach nazywał: *Dewanampija* (Umiłowany Przez Bogów)

² Aśoka, zwany z grecka Piodassesem, był wnukiem założyciela dynastii, Čandragupty I. Nie jest wykluczone, iż matką Aśoki była księżniczka z rodu Seleukosa. Takie przypuszczenie wysuwa G.P. Carratelli (1964: IX–X). O ścisłych związkach z etnosem greckim Bindusary informuje grecki erudyta, Atenajos, wg którego Maurja domagał się od Antiocha I daru: „[...] fig, wina oraz sofisty”. Otrzymał figi i wino, lecz Seleucyda zastrzegł, iż filozofowie nie są przedmiotem eksportu. Żywe, wszechstronne kontakty obu krajów potwierdza fakt wzajemnej akredytacji ambasadorów na dworach tych monarchów.

³ Więcej na temat Bindusary zob. Gawroński (1925: 21–25). Prof. Andrzej Gawroński (1885–1927), wybitny orientalista i fenomenalny lingwista (znał, wg prof. E. Słuszkiewiczza, ponad 140 języków, w tym kilkanaście z terenu subkontynentu indyjskiego; do 1917 r. prof. UJ; był twórcą polskiego określenia, a raczej interpretacji, trudno przetłumaczalnego zwrotu *dharma*. A. Gawroński był wybitnym znawcą relacji grecko-indyjskich w starożytności, zwłaszcza w dziedzinie kultury. Według L. Frederica (1998: 80–82) Aśoka był synem Bindusary.

⁴ Kronika buddyjska, *Mahawamsa*, utrzymuje, że było to bezpośrednio po śmierci Bindusary (Kieniewicz 1987: 85)

⁵ Aśoka był absolwentem elitarnego uniwersytetu w Taksili.

⁶ Wpływy greckie od początku panowania Maurjów były widoczne w ich państwie, egzemplifikując stosunki między podmiotowością dynastów z Pataliputry i Seleucydami: Seleukos I Nikator wysłał do Maurjów swego ambasadora, Megastenesa. W stolicy Maurjów byli także akredytowani: Dimachos z Platei jako ambasador Antiocha I Sotera (przedst. Seleucydów) i Dionizy od Ptolemeusza II Filadelfosa, będący przedstawicielem dyplomatycznym aleksandryjskich Ptolemeuszy na dworze Bindusary i prawdopodobnie Aśoki.

i *Prijadarsin* lub w pali *Piyadass* (O Łagodnym Spojrzeniu). Owa tajemniczość i enigmatyczne nazwania własne władcy pozostawione na epigrafach były dla naukowców przyczyną dużych problemów z identyfikacją autora. Jego cesarstwo rozciągało się od Afganistanu przez Kaszmir, Nepal, Bengal aż do południowego Dekanu.

Jak zauważa A. Basham „Aśoka był w początkach swej kariery srogim tyranem” (Basham 1996: 196–203). Wnuk *Ćandragupty* należał do ludzi biegle używających od najmłodszych lat przemocy do celów politycznych. Przygotowywany przez ojca – cesarza do objęcia po nim schedy w przyszłości, wzorowo przeprowadził – jako *arjaputra* (wicekról) – pacyfikację Taksaszili, którą z woli ojca-władcy zarządzał. I uczynił to dwukrotnie, a jego brat i faworyt monarchy do schedy, *Susima*, nie poradził sobie z tym problemem.

Aśoka zasłynął z wielkiego okrucieństwa, lecz w ówczesnym świecie trudno było innymi metodami osiągnąć jakiegokolwiek cele polityczne, a zwłaszcza konsolidację państwa i bezpieczeństwo międzynarodowe oraz rozwój terytorialny – prowadzące do dominacji w regionie. W czasie wojny⁷ z państwem *Kalinga*⁸ (dziś *Orisa*) według jego własnych „słów sto pięćdziesiąt tysięcy ludzi pognano w niewolę, sto tysięcy zabito, a kilkakrotnie więcej zginęło [z głodu i chorób]”. Aśoka doznał [z powodu stosowania przemocy na tak wielką skalę] wyrzutów sumienia, przeszedł duchowy kryzys, nawrócił się na buddyzm i potępił wojny” (Oliphant 1993: 157).

Co warte zauważenia, Aśoka w momencie podboju *Kalingi* już był buddystą (Kabir 1964: VII–VIII) i powyższe stwierdzenie Brytyjki nie jest precyzyjne. Nie przyjęcie nowej wiary, a trauma wojny spowodowała tę moralną metamorfozę monarchy. Od tamtej chwili doktryna miłosierdzia była dla hegemonu naczelnym

⁷ Powyższy opis dotyczy bitwy pod *Ekamrakszetą*, rozegranej w miejscu gdzie dzisiaj znajduje się miasto *Bhubaneśwar* – obecna stolica stanu *Orisa* (Kabir 1964: VII).

⁸ *Kalinga* – państwo znane z opisu seleucydzkiego ambasadora *Megastenesa*, który ją odwiedził, opisując w swojej *Indice*. Teksty buddyjskie informują, że stolicą tej monarchii była *Dantapura*, znana starożytnym Grekom jako *Palura*. *Megastenes* postrzegał *Kalingę* jako militarystyczne mocarstwo. Aśoka dokonał agresji na tego sąsiada w 261 r. p.n.e., w wyniku której państwo upadło. W trakcie sanacji państwowości *Kalingi* pojawiła się na firmamencie dynastia *Ćerów*; trzeci z jej przedstawicieli, *Kharawela*, zdobył środkową część *Niziny Gangesu*, a więc serce państwa *maurijskiego* (*Maghadę*). Monarchia ostatecznie upadła w VII w. Królestwo *Odra* (znane też jako *Triling* lub *Utkala*) na *Jawie* (nazywane przez *Chińczyków* *Heling*) było tworem emigrantów z *Kalingi*. Jako ciekawostkę można przytoczyć system wagowy funkcjonujący w *Kalindze* – został on oparty o wagę ziarna *gorczycy*. Jednostka wagi *pala*, (93,312 grama), równała się 560 960 ziarnom rośliny.

wyzwaniem i programem etycznym, któremu poświęcił resztę życia. „Odtąd będzie odnosił zwycięstwa wyłącznie w sferze ducha. Od *digvijaya* – podbojów ziemskich – przeszedł do *dharmavijaya* – podbojów moralnych” (Kabir 1964: VII–VIII).

Przed uzyskaniem najwyższej godności w państwie dopuścił się rzeczy jeszcze gorszej – stał się winnym śmierci swego brata, by ten nie ubiegł go w walce o tron: polecił go zgładzić. Ten bezwzględny agresor i bratobójca, zyskując sobie przydomek *Āndasioka*, tj. Aśoka Niszczyciel, człowiek bez skrupułów, stać się miał (jak powiedział wybitny orientalista francuski Jean Filliozat) „najbardziej cnotliwym spośród władców Indii i jedną z największych postaci w dziejach” (Eliade 1994: 142).

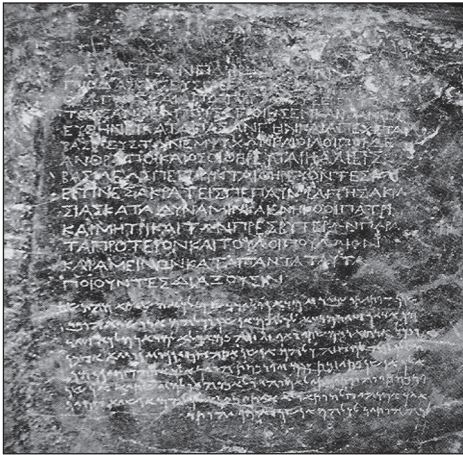
Po wielkiej przemianie moralnej Aśoka stał się *Dharmasioką*, tj. Aśoką Sprawiedliwym. Przez resztę swego życia był nie tylko cesarzem i władcą swego państwa (czy też przede wszystkim ludu), ale głównie strażnikiem moralności milionów poddanych. Utworzył w tym celu administracyjny korpus „urzędników prawości”, czy też lepiej „strażników moralności”, *dharmamahatras* (Basham 1996: 196–203), czuwających nad właściwą realizacją polityki monarchy, głównie w sferze etycznej, co wówczas wyznaczało standardy politycznej poprawności (Misra 1995).

Wydzwięk ogółu zasad i norm postępowania Aśoki: żarliwa wiara w sprawiedliwość, zalecanie głębokiej, wzajemnej tolerancji, porozumienia i solidarności, przyjęcie jako paradygmat lub wręcz kategoryczny imperatyw zasady koegzystencji odmiennych punktów widzenia, stanowią do dziś, pomimo upływu ponad dwudziestu stuleci, niedościgły wzorzec wartości moralnych, o które tak trudno, zwłaszcza w polityce. Są także uniwersalnym przesłaniem o ponadczasowym znaczeniu, świadczącym o praktycznym i pragmatycznym idealizmie ich autora (zał. nr 1).

W Afganistanie⁹, na zachodnich rubieżach państwa Aśoki, władca liczył, w swym prozelitycznym uniesieniu, na zwłaszcza podatny grunt – wszak element grecki był tam najsilniejszy, o żywej, mocnej tradycji jeszcze z czasów kolonizacji achemenidzkiej, która greckimi Yawanami zasiedlała wschodnie kresy perskiego

⁹ Oczywiście nazwa Afganistan w czasach Aśoki nie funkcjonowała i w tym kontekście stanowi ona werbalną egzemplifikację ówczesnych obszarów, na których dwa milenia później zrodziło się nowoczesne państwo afgańskie. W przypadku czasów starożytnych w odniesieniu do tej nazwy należy rozumieć bardziej obszar ekumeny kulturowej niż chronologicznie zmiennej, podstawowej domeny państwa-terytorium. Nazwa Afganistan w stosunku do ziem późniejszego państwa jest powszechnie używana przez naukowców do określenia terytorium już od wczesnej starożytności.

państwa¹⁰. Język i kultura grecka, doskonale znane pod Hindukuszem, wydawały się idealnym przekąźnikiem idei Aśoki na zachód, w basen Morza Śródziemnego, do kolebki europejskiej cywilizacji.

Ryc. 2. Dwujęzyczna (grecki i aramejski) inskrypcja Aśoki z Kandaharu, Muzeum w Kabulu, obecnie zaginiona

Źródło: <http://pl.wikipedia.org/wiki/Plik:Ashoka-Kandahar.jpg>.

Na szczególną naszą uwagę zasługuje wątek afgański działalności władcy z dynastii Maurja. Bez niego wizerunek Aśoki byłby niepełny. Dwa, bardzo istotne składniki owego obrazu znaleziono w Kandaharze, inne w okolicach Dżelalabadu, w dolinie Laghman¹¹ oraz w Szahbazgarhi i Mansehra¹².

Odkryć tych dokonano w 1957 r. (lub w 1958 r.), kiedy to nauczyciel miejscowej kandaharskiej szkoły znalazł na jej podwórzu inskrypcję kamienną, oraz w 1964 r., gdy odkrywca nieświadomy znaczenia swego znaleziska, próbował sprzedać je na bazarze pewnemu niemieckiemu naukowcowi (Żurawski 1986: 162–163). Zostało ono odzyskane

¹⁰ Drugą falę greckich kolonistów stanowili osadnicy i weterani wojskowi z II połowy IV w. p.n.e., którzy znaleźli się tam za sprawą Aleksandra Wielkiego.

¹¹ Inskrypcje w okolicach Dżelalabadu (Jalalabadu), w dolinie Laghman (dwie) są wyrzeźbione w skale w języku aramejskim. Drugie odkrycie w dolinie Laghman posiada pewne akcenty polskie – zostało dokonane w 1969 r. przez Belgów, Daniele i Jeana Bourgeois, których protektorem dyplomatycznym w Afganistanie, wobec braku belgijskiej placówki w Kabulu, był ambasador PRL, Jan Petrus. Wielokrotnie był on na miejscu znalezienia aramejskiego epigrafu z Belgami (Jean Bourgeois był uczestnikiem IV Polskiej Wyprawy w Hindukusz w 1966 r.). Napis został odczytany przez francuskiego uczonego Dupont-Semmera w 1970 r. Obok orędzia Aśoki zawiera wskazanie drogi do Palmyry w Syrii.

¹² Inskrypcje w Szahbazgarhi i Mansehra są wykute w skale, w piśmie karoszi. Należy ono do dwóch głównych alfabetów (obok brahmi), z których ewoluowały wszystkie pisma subkontynentu. „[...] karoszi znane [jest] także jako pismo baktryjskie (od starożytnego okręgu Baktria), indobaktryjskie, aryjskie, baktropalijskie, północno-zachodnio-indyjskie, kabulskie, kharosti itd.” (Diringer 1972: 309).

przy próbie wywozu poza granicę Afganistanu. Druga z inskrypcji kandaharskich, odkryta w 1964 r., została napisana w grece. Zawiera opis wyznania wielkiej winy Aśoki – rzezi Kalingów, przedstawiając drogę władcy do skruchy i wywołaną tymi traumatycznymi przeżyciami zmianę filozofii życiowej inspirowanej buddyzmem. Słowem, metamorfoza moralna, refleksja natchniona religią. W sumie całość liczy 22 linijki.

Napis pierwszy, odkryty siedem lat wcześniej, jest dwujęzyczny (zał. 2). Epigraf powstał w językach Platona i Jezusa; zawiera osiem linijek w języku aramejskim¹³ i trzynaście w grece starożytnej (zob. zał. 2).

Na temat rozpowszechnienia i znaczenia języka aramejskiego w czasach Aśoki, profesor Uniwersytetu w Cambridge i założyciel Muzeum Alfabetu, David Diriner pisał:

[...] język i pismo aramejskie nie miały większego znaczenia, dopóki istniały państwa aramejskie. Dopiero w wiele lat po utraceniu przez Aramejczyków niepodległości ich mowa i pismo stały się lingua franca Bliskiego Wschodu. [...] Bardzo nieliczne inskrypcje znaleziono na ziemiach aramejskich. Nie znamy żadnych inskrypcji aramejskich z Syrii późniejszych niż z VI wieku p.n.e. [...] Najważniejsze bodaj inskrypcje aramejskie pochodzą z Asyrii, Persji, Kapadocji, Licji, Lidii, Cylicji, północnej Arabii, a zwłaszcza Egiptu; znaleziono je także w Grecji, Afganistanie, Indiach i innych krajach.

W 1958 r., tam gdzie ongiś leżał Kandahar (Aleksandria Arachotum), odkryto inskrypcję pochodzącą z dziesiątego roku po konsekracji Aśoki na króla (tzn. z 259/258 r. p.n.e.). Aśoka ogłaszał w niej swe zasady religijne i administracyjne, zwłaszcza zakaz jedzenia mięsa. Jest to inskrypcja dwujęzyczna, grecko – aramejska, jedna z najdalej na wschód znalezionych inskrypcji zarówno w jednym jak i drugim języku.

Od początku swego istnienia alfabet aramejski musiał toczyć swoisty pojedynek z klinowym systemem pisma. Była to długa walka – trwająca aż do początków ery chrześcijańskiej – między skomplikowanym, teokratycznym systemem pisma, dostępnym tylko dla pewnych uprzywilejowanych klas, a prostym, „demokratycznym” systemem, dostępnym dla każdego (Diringer 1972: 263).

Z Grekami Aśoka wiązał ogromne nadzieje, widząc w nich naturalnych sojuszników w swej życiowej, prozelitycznej misji, której cesarz był żarliwym orędownikiem. Inskrypcje są

¹³ Język aramejski, język północno-zachodnio-semicki spokrewniony z hebrajskim i arabskim, rozpowszechniony w Azji Zachodniej od końca II tysiąclecia p.n.e. do VII w., urzędowy w państwie Achemenidów. Jego dominację zakończyły podboje arabskie.

ważkim argumentem przemawiającym za bardzo wczesnym ugruntowaniem się buddyzmu w Afganistanie. Hellenowie stali się gorącymi zwolennikami nauki Buddy z wielu względów. Religia buddyjska – monoteistyczna, kontemplacyjna, silnie zabarwiona filozofią – bardzo odpowiadała ich spekulatywnej mentalności. Może nawet woleli ją od swego przeludnionego, kłótliwego panteonu, bo dowodów, potwierdzających masową ucieczkę Greków od starych bóstw olimpijskich w objęcia Buddy, jest bardzo wiele.

To właśnie greccy neofici byli najbardziej zaufanymi misjonarzami cesarza Aśoki, głosili dharmę w Aleksandrii, Antiochii i innych miastach hellenistycznego wschodu. Opiekowali się chorymi, sadzili lecznicze zioła, kopali głębokie studnie – co w tamtych czasach uchodziło za typowo grecką specjalność. Drogi do Pataliputry¹⁴ (dziś Patna) – ziemskiego raju, wysadzali drzewami dającymi cień, dla pątników zaś zakładali ksenodachia, czyli schroniska (Żurawski 1986: 167).

E. Słuszkiewicz w przedwojennej *Wielkiej Historji Powszechnej* konstatuje następująco okres panowania Aśoki w zakresie prozelityzmu władcy i paternalistycznych relacji dynasta – poddani:

Aśoka mianował specjalnych urzędników, którzy mieli czuwać nad tem, by tych przykazań moralnych przestrzegano, pozostawiał jednak wolność wiary i zakazywał źle mówić o innowiercach. Lecz nie koniec na tem. Na rozkaz cesarza sadzono wzdłuż gościńców drzewa, figowe dla cienia, a mangowe dla owoców, kopano studnie, budowano szopy dla podróżnych, troszczono się o biednych i opiekowano chorymi. Nie poprzestając na działalności wewnątrz swego państwa, zorganizował Aśoka misje do innych krajów, nie tylko do okolic Himalajów, do niepodległych królestw południowo – indyjskich i na Cejlon, lecz także do Syrii, Egiptu, Cyrene, Macedonji i Epiru. Dzięki Asioce buddyzm stał się jedną z głównych religij świata – mimo, że jego działalność apostolska poza Azją nie wydała owoców (Słuszkiewicz 1935: 376–377).

Poselstwa pokoju w duchu Aśoki monarcha skierował do: Antiocha II w Syrii, Ptolemeusza II w Egipcie, Antygonosa Gonatasa w Macedonii, Magasa w Cyrenie i Aleksandra II w Epirze. Wysłanie misjonarzy do pięciu monarchów świata

¹⁴ Ruiny niegdysiejszej Pataliputry leżą na południu aglomeracji ponad milionowej dziś Patny, w Kumrahar. Ze stolicy potężnych władców: Adżataśatru, (który przeniósł ją do Pataliputry z Radżgiru, upamiętnionego pobylem tam Buddy i Mahawiry) Candragupty i Aśoki zostało, ze względu na drewnianą zabudowę, bardzo niewiele: kilka ogromnych kolumn z sali zgromadzeń i ceglane fundamenty buddyjskiego klasztoru Anand Bihar. Powstanie tego miasta i jego losy przepowiedział Budda. Dziś Patna jest stolicą stanu Bihar, którego nazwa wywodzi się od słowa *vihara*, czyli klasztor].

greckiego było punktem kulminacyjnym w krzewieniu *dhammy* (w pali, w sanskrycie *dharma*), stanowiąc zacyzn dla uniwersalizmu wizji króla-pacyfisty.

Pomysł realizacji wzniosłych celów wespół z Grekami czy też w oparciu o grecki etnos przez Aśokę nie był więc przypadkowy. Cesarz miał bowiem jasną wizję rozprzestrzenienia buddyzmu na Zachód i ideę tę począł wprowadzać w życie. Dzięki mocnej pozycji społecznej i mobilności żywiołu etnicznego z Hellady sądził, że pozyskanie greckojęzycznych kolonistów (w czym sam mógł uczestniczyć), wpłynie decydująco na ich kraj, a poprzez uniwersalizm kultury Grecji w basenie Morza Śródziemnego szeroko rozpowszechni się buddyjska wiara. Będzie to bezprzykładna ekspansja nowej religii na Stary Kontynent, analogicznie jak wpływ Hellenów na Azję Środkową, po kolonizacji achemenidzkiej i ich wzmożonej tam obecności po podbojach Aleksandra Wielkiego. Droga do greckiego kręgu śródziemnomorskiego wiodła zaś przez mocno zhellenizowany pomost afgański¹⁵, którego główną bramą był Kandahar. Zwornik kandaharski odegrał też doniosłą rolę w ekspansji filozoficznego systemu buddyjskiego na północ, do Baktrii, a poprzez nią do Partii i w środkowoazjatyckie stepy, skąd w końcu zawędrował na powrót na Wschód, do Chin, Korei i Japonii, choć z tym rozprzestrzenieniem się buddyzmu utożsamiany jest bardziej inny monarcha, cesarz kuszański (Yuezhi) Kaniszka, mający wówczas stolice w podkabluskim Bagram i w Peruszapurze (dziś Peszawar), gdzie w starożytności zbudowano najwyższą budowlę w ówczesnym świecie¹⁶.

Aśoka pragnął zdobyć nowe bastiony wiary tylko drogą pokojową, zgodnie z głoszoną przez siebie doktryną, zatem nastąpiła u króla tylko zmiana metod – polityka imperialistyczna w myśleniu Aśoki nadal, zdaje się, triumfowała. Podbój i narzucenie hegemonii sporej części ludzkości aż po najdalsze krańce znanego wówczas świata nie mogły się udać środkami militarnymi. Po lokalnym siłowym triumfie hegemonizmu Aśoki, władca ten planował podbój globalny, a do tego przedsięwzięcia potrzeba było innych metod. Niedawna porażka Aleksandra Wielkiego w tworzeniu imperium uniwersalnego inspirowała, zdaje się, Maurję,

¹⁵ Np. królestwo grecko-baktryjskie, współczesne Aśoce, lecz w stosunku do niego mamy także do czynienia z „niespotykanym ubóstwem źródeł historycznych” (Gafurow 1978: 136–138). W Aj Khanum nad Amu-Darią odkryto w 1961 r. teatr grecki z widownią na 6 tys. miejsc, a więc podobnej wielkości co teatr w Epidauros (Berhard 1993: 516–534).

¹⁶ Stupa Szahdzi – ki – Deri miała 170 m wysokości i druga, równie wysoka budowla powstała dopiero w XIX w. (Szwe Dagon w Rangunie, najwyższa piramida ma 146 m). Budowniczym wieży był Grek, Agesilas, który zmaterializował w ten sposób marzenie cesarza kuszańskiego, Kaniszki.

do wyboru innego środka, i droga, którą wybrał Hindus – nowatorska i pacyfistyczna – zasługuje na szczególną pochwałę.

W tym myśleniu potrzebna była tylko konsekwentna realizacja, której początku kandaharskie inskrypcje są egzemplifikującym dowodem. Potwierdzają one też bezprzykładny, interesujący dla buddyzmu plan zrodzony w głowie monarchy i świadczący o jego przenikliwości, logice w konstruktywnej, perspektywicznej wizji podzielenia się poprzez grecki łącznik ze wszystkimi mieszkańcami ziemi buddyjską nowiną.

Kandaharski, grecki tekst jest napisany pięknym językiem literackim, świadczącym o wysokiej kulturze jego twórcy. I ów komunikator werbalny przekłada jasno grecki sposób myślenia, by zamieszkałym tam Hellenom maksymalnie ułatwić recepcję wielkiej wizji monarchy. Dobrze wyważony dobór słów tłumacza pomagał jasno zrozumieć w greckim duchu idee Aśoki. Słowo „sektę” translator orędzia tłumaczy (Świderkówna 1978: 264) jako *diatribe*, tj. szkoła filozoficzna, podobnie *dhamma* (prawo), oddaje przez *eusebia*, tj. uczciwość, pobożność. Fraza zachęcająca do „opanowania nieopanowanych” jest opatrzona komentarzem „w miarę swoich możliwości”. Zachęta do wegetarianizmu jest sformułowana w duchu pitagorejskim, a zakończenie epigrafu w stylu zbliża ów napis do podobnych z greckich wyroczni (Świderkówna 1978: 264). Znawczyni hellenizmu A. Świderkówna, tak celnie charakteryzowała kandaharski tekst:

Można by po prostu sądzić, że mamy do czynienia z fragmentami greckiej literatury filozoficznej! A przecież czytamy owe teksty w głębi Azji, u stóp Hindukuszu, i nie są to teksty oryginalne, ale przekłady lub parafrazy buddyjskich „kazań” indyjskiego króla Aśoki. Jedno nie ulega wątpliwości: Hellenów musiało być tu już wówczas dużo [...] Przy tym Hellenowie ci byli ludźmi nieprzeciętnej kultury. W obcym otoczeniu, lecz utrzymujący żywą łączność z własnym światem, pracowali oto w Arachozji greccy sekretarze, greccy filozofowie i myśliciele. Oni to właśnie opowiedzieli zapewne Aśoce o swojej dalekiej ojczyźnie, ułatwili mu kontakty z królami Egiptu, Cyreny, Macedonii i Epiru, stworzyli możliwość porozumienia, wreszcie i sami służyli może za posłów. Tworzyli elitę miejscowej społeczności helleńskiej, która oczywiście nie mogła do nich tylko się ograniczać. Nie brakowało tu na pewno także wielu innych, mniej lub więcej wykształconych Greków: rzemieślników, artystów, poetów, kupców i żołnierzy. Na pewno było ich sporo, skoro królowi opłaciło się nie tylko wykucć specjalnie dla nich jeden napis w skale, ale nawet pokryć cały mur jakiejś budowli (zwyczaj to typowo helleński!) greckimi tłumaczeniami swoich indyjskich obwieszczeń (Świderkówna 1978: 264).

Hinduski hegemon bez wątplenia był świadom, iż wprowadzenie w życie propagowanego przez niego przesłania jest zadaniem na długie stulecia, lecz nie mógł przypuszczać, że maurijskie cesarstwo, mające być gwarantem prawowiernej drogi, zniknie tak szybko z mapy świata.

W XX w. nastąpiło przewartościowanie oceny działalności tego imperatora na niwie religijnej. Podstawą nowych sądów i spojrzenia na związki buddyzmu z filozofią sprawowania władzy przez maurijskiego monarchę była interpretacja edyktów Aśoki, w całości odczytanych w ponad dwudziestu miejscach, w których zostały zlokalizowane. Otóż nie ma w nich nawet wzmianki na temat doktryny buddyzmu. Znanca historii buddyzmu, M. Mejer konkluduje:

Niesłuszny jest dziś pogląd, jakoby Aśoka był propagatorem buddyzmu i uczynił zeń religię państwową. Cesarz czynił wyraźne rozróżnienie między swoim Dobrym Prawem (Saddharma) a Dharma głoszoną przez Buddę. Toteż w edyktach Aśoki nie znajdziemy fundamentalnych doktryn buddyzmu – ani czterech szlachetnych prawd, ani ośmiostopniowej drogi, ani prawa zależnego powstawania, ani też pojęcia nirwany. Buddyjska legenda zniekształciła trochę prawdziwe oblicze wielkiego władcy, przedstawiając go jako wzór świeckiego wyznawcy¹⁷, niezłomnego obrońcę Dobrego Prawa, wielkiego opiekuna gminy religijnej, gorliwego krzewiciela buddyzmu.

Zdaniem wybitnego znawcy buddyzmu, E. Lamotte'a, Dharma Aśoki jest tylko wyrażeniem, w najbardziej uniwersalnej postaci, wielkich zasad prawa naturalnego. [...] Zasady Dharmy Aśoki były do przyjęcia dla wszystkich ludzi, bez względu na wyznawaną religię (wymienia się pięć grup: buddyści, bramini, adźiwikowie, nirgranthowie, czyli dżiniści, oraz przedstawiciele „innych religii”). Aśoka nie faworyzował żadnego wyznania ze szkodą dla innych.

Dharma Aśoki stała się modelem sprawowania władzy, nacechowanym tolerancją i zrozumieniem. Analizując czynniki, które się złożyły na powstanie nowej koncepcji władzy królewskiej, Romila Thapar [1993], autorka m.in. klasycznego studium o Aśoce i dynastii Maurjów, wymienia na pierwszym miejscu potrzeby polityki. Trudne problemy wewnętrzne wielkiego państwa dawały się rozwiązać w świetle zasad Dobrego Prawa (Mejer 2001: 143–145).

Zapewne w kształtowaniu tej polityki podstawową rolę odegrała nie tylko żarliwa wiara i przekonanie co do jej słuszności samego cesarza, lecz także i państwowych elit, bez akceptacji których wdrożenie tej polityki nie było realne. Lecz należy wątpić w szczerą poparcia możnych, pacyfistyczna koncepcja wymuszona

¹⁷ Tj. tzw. upasaka.

autorytetem władcy, nie mogła skutkować przez dłuższy czas, po śmierci Aśoki (Toynbee 2000: 467).

Tylko zjednoczone poparcie dla tej linii – w okresie jej realizacji przez Aśokę – zarówno dworu, jak też i możnych, decydowało wówczas o powodzeniu przedsięwzięcia; akceptacja rządzących dawała przykład reszcie społeczeństwa, mającej w pamięci inne zasady, którym hołdował cesarz przed swą moralną metamorfozą. Idea Dobrego Prawa legła u fundamentów wspólnej płaszczyzny, jednoczącej ówczesne wieloetniczne i wielowyznaniowe społeczeństwo maurijskie, z naczelną determinantą – tolerancją. Aśoka zasygnalizował poddanym alternatywę: mord, przemoc, krew, terror i łyż (w czym, jak pokazał u zarania sprawowania rządów był mistrzem niedościgłym) czy też wartości dokładnie odwrotne, które po konsolidacji państwa stały się dla niego naczelnymi imponderabiliami. Ta druga opcja moralna – wobec braku zagrożeń zewnętrznych i stłumienia wcześniej siłą ruchów wewnętrznych dawała możliwość harmonijnego rozwoju w obliczu złożoności etniczno-kulturowej państwowości maurijskiej i dlatego pragmatyzm wyboru wydaje się dla Aśoki oczywisty.

M. Eliade tak konstatuje wymiar ziemskiej obecności wybitnego przedstawiciela subkontynentu indyjskiego, trzeciego cesarza Maurjów, dla przestrzeni duchowej największego i najludniejszego kontynentu:

Jego marzenie o imperium, czyli o świecie zjednoczonym przez religię zgasło wraz z nim. Po jego śmierci imperium Mauryów szybko padło. Ale mesjanistyczna wiara Aśoki, jego energiczne propagowanie Prawa, uczyniły możliwą przemianę buddyzmu w uniwersalną religię, jedyną uniwersalną religię zbawienia, jaką przyjęła Azja (Eliade 1994: 142).

Wielka idea wybitnego monarchy wraz z jego powszechnym, ponadczasowym przesłaniem stała się bowiem własnością dziedzictwa ludzkości, a Aśoka był, pomimo fizycznego odejścia ponad dwadzieścia dwa wieki temu, jednym z pierwszych wielkich obywateli świata. Jego wielka wizja ludzkości bez wojen i przemocy, społeczeństwo przepojone wzajemnym zrozumieniem, miłością i tolerancją, pokój rodzący dobrobyt to utopijna projekcja monarchy, której ponad dwa millenia temu nie można było ziścić.

Po upływie ponad dwudziestu dwóch stuleci człowiek wydaje się być jeszcze bardziej odległy od realizacji idealistycznych koncepcji wizjonera – suwerena, niż kiedykolwiek wcześniej.

Eksport duchowych wartości wyznawanych przez Aśokę do świata innego kręgu kulturowego, czyli na Zachód, był możliwy jedynie przez Greków. Ci zaś,

stanowiąc na zachodzie państwa – na ziemiach afgańskich główną – obcą, lecz wiodącą dominantę etniczną, byli predestynowani do transponowania głównych przesłań etyki buddyjskiej oraz tolerancji. Stąd więc wyjątkowa w realizacji koncepcji władcy rola ziem położonych w zachodniej części imperium Aśoki i głównej w tych rejonach bramy komunikacyjnej, helleńskiego Kandaharu. Dobrze przemyślana próba zdobycia świata wielką ideą Aśoki – Piodassesa, „królewskiego apostoła umiarkowania i łagodności”¹⁸ rokowała, w oparciu o helleński żywioł, znakomicie, lecz nie powiodła się – z powodu ludzkiej skłonności do słabości. Wady charakteru człowieka unicestwiły tę utopijną wówczas projekcję. Dziś świat jest przekonany o wysokiej wartości moralnej idei Aśoki i to one dominują wśród cnót wyznawanych przez miliardy wierzących różnych wyznań¹⁹ w okresie ekspansji, następnie jednak stosują oni (w sporej przewadze) inne, bardziej pragmatyczne metody – rozwiązania siłowe. Owa słabość ludzka pogrzebała je wówczas i dziś nadal nie pozwala miliardom na adekwatne ich sytuowanie w systemie wartości, choć o ich wyższości przekonana jest zdecydowana większość ludzi.

Literatura

- Basham A. 1996, *Okres wczesnych imperiów*, [w:] A. Cotterell (red.), *Cywilizacje starożytne*, Przewodnik encyklopedyczny, Wydawnictwo PRO-media CD, Łódź.
- Bennet B., Roberts M., 2010, *Wojny następców Aleksandra. Dowódcy, kampanie, tajemne spiski i zdrady*, wydawnictwo „Bellona”, Warszawa.
- Bernhard M.L. 1993, *Sztuka hellenistyczna*, PWN, Warszawa.
- Carratelli G.P., 1964, *Wstęp*, [w:] *Orędzia króla Aśoki*, PWN, Warszawa.
- Diringer D., 1972, *Alfabet, czyli klucz do dziejów ludzkości*, PIW, Warszawa.
- Eliade M., 1994, *Historia wierzeń i idei religijnych*, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa. t. II.
- Frederic L., 1998, *Słownik cywilizacji indyjskiej*, Wydawnictwo Książnica, Katowice.
- Gafurow B., 1978, *Dzieje i kultura ludów Azji Centralnej*, PIW, Warszawa.
- Gawroński A., 1925, *Bindusara Maurya*, „Rocznik Orjentalistyczny”, Lwów, t. II.
- Kabir H., 1964, *Przedmowa*, [w:] *Orędzia króla Asioki*, PWN, Warszawa.

¹⁸ Określenie prof. A. Świderkówny.

¹⁹ Czy też w stanie głębokiej refleksji u agnostyków.

- Kieniewicz J., 1987, *Historia Indii*, Warszawa.
- Mejor M., 2001, *Buddyzm, Zarys historii buddyzmu w Indiach*, Wyd. Prószyński i S-ka, Warszawa.
- Misra G.S.P., 1995, *Development of Buddhist Ethics*, Munshiram Manoharlal Publishers Pvt. Ltd., New Delhi.
- Oliphant M., 1993, *Antyczny świat. Wielkie cywilizacje przeszłości*, Wydawnictwo Muza, Warszawa.
- Orędzia króla Asioki, 1964, (tłum.) J. Makowiecka, PWN, Warszawa.
- Renou L., 1953, *L'Inde classique, Manuel des études indiennes*, Paris.
- Słuszkiewicz E., 1935, *Historia Indyj*, [w:] J. Dąbrowski, O. Halecki, M. Kukiel, S. Lam (red.), *Wielka Historia Powszechna*, t. 1, *Pradzieje ludzkości i historia państwa Wschodu*, Wyd. Nakładem Księgarni Trzaski, Everta i Michalskiego, Warszawa.
- Świderkówna A., 1978, *Hellenika. Wizerunek epoki od Aleksandra do Augusta*, PIW, Warszawa.
- Thapar R., 1993, *Aśoka and the Decline of the Mauryas*, Oxford University Press.
- Toynbee A.J., 2000, *Studium historii*, (skrót dokonany przez D.C. Somervella), PIW, Warszawa.
- Żurawski B., 1985, *Śladami Aleksandra Macedońskiego*, KAW, Warszawa.

Janusz Fedirko, dr
Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej
Uniwersytet Jagielloński
Kraków
e-mail: j-fedirko@o2.pl

ZAŁĄCZNIK 1

Główne przesłanie edyktów Aśoki wyryte na kolumnach lub w kamieniu (Frederic 1998: 82).

- I – Zabrania zabijania zwierząt, czy to na pokarm, czy dla obrzędów religijnych.
- II – Nakazuje okazywanie pomocy medycznej tym, którzy jej potrzebują, kopanie studni i obsadzanie drzewami poboczy dróg.
- III – Święci dwunasty rok rządów króla, a ludowi nakazuje świętować co pięć lat.
- IV – Wyryty w tym samym roku, porównuje obecny i poprzedni stan państwa.
- V – Domaga się godziwego wynagrodzenia dla mnichów.

- VI – Nakazuje mianowanie funkcjonariuszy mających kontrolować morale urzędników.
- VII – Ustanawia, że pragnieniem króla jest pogodzenie wszystkich tendencji religijnych.
- VIII – Porównuje wady poprzednich władców z cnotami Aśoki (Dewamnampija).
- IX – Zaleca stosowanie reguł Dharmy i praktykowanie współczucia oraz miłosierdzia.
- X – Komentuje buddyjski tekst dotyczący próżnej chwały i kładzie nacisk na ostateczny cel życia.
- XI – Poleca rady Dharmy.
- XII – Wzywa niewiernych do nawrócenia.
- XIII–XV – Obydwa edykty podsumowują poprzednie.

ZAŁĄCZNIK 2

Inskrypcja króla Aśoki (*Orędzia króla Aśoki*, 1964: 54–56). Dwujęzyczny epiGRAF skalny grecko-aramejski w Kandaharze (Afganistan).

Wersja grecka:

Gdy minęło dziesięć lat, król Priyadarsin [Pijadassi(n)] udostępnił ludziom Dobre Prawo [tj. Dharmę]. I [poczynając] od tego czasu uczynił ludzi bardziej cnotliwymi. I w każdej dziedzinie dobrze się dzieje na całym świecie. I Król wyrzekł się [spożywania mięsa] żywych stworzeń. Również inni ludzie; a wszyscy, którzy [byli] zatrudnieni jako łowcy zwierzyny i rybacy królewscy, zaniechali polowania. Ci zaś, którzy nie mieli władzy nad popędami swojej natury, zwalczyli w miarę sił ten brak panowania nad [swoimi] skłonnościami, i [stali się] posłuszni wobec ojca i matki oraz wobec starszych, jak to poprzednio nie było w zwyczaju. A gdy tak będą we wszystkim postępowali, w przyszłości będą żyć przyjemniej i lepiej niż przedtem.

(Przekład A. Bashama, na podstawie tekstu przytoczonego przez R. Thapar, *Aśoka and the Decline of the Mauryas*, 1961, s. 260).

Wersja aramejska:

Gdy minęło dziesięć lat, nasz Pan, Król Pijadarsin (Pijadassi) powziął postanowienie nauczać ludzi zasad Dobrego Prawa. Odtąd zło zmniejszyło się na świecie.

Znikło ono wśród tych, którzy cierpieli, i radość i pokój zapanowały na całym świecie. I nawet w innej dziedzinie, o ile chodzi o pożywienie, Król, nasz Pan, pozbawia życia bardzo niewiele żywych stworzeń. Widząc to inni ludzie również zaprzestali zabijania zwierząt. Nawet łowienie ryb zostało zabronione tym, którzy się tym trudnili. Podobnie i ci, którzy nie trzymali na wodzy swoich skłonności, teraz potrafią nad nimi panować. Praktykuje się teraz posłuszeństwo wobec matki i ojca i wobec starszych i przestrzega obowiązków z tego płynących. Dla ludzi żyjących według nakazów Dobrego Prawa nie są stosowane badania pod przymusem. Tak więc praktykowanie Dobrego Prawa przynosi korzyści wszystkim ludziom. I tak będzie nadal.

(Przekład R. Thapar na podstawie tłumaczenia Duponta-Sommerera, 1958, s. 22)